

Also in Pokuttia-Bukovyna dialects, there is a tendency to call persons according to sex, which is manifested in the creation of derivative nominative the feminine gender formed from the foundations of the noun of the masculine gender form with the help of finals that mark the feminine gender. This results in the appearance of new lexemes in dialects and increases the repertoire of evaluated nominatives

Key words: nomination, grammatical gender, formal marker, evaluation, Pokuttia-Bukovyna dialects

Стаття надійшла до редакції 10.11.2018 р.

Прийнято до друку 16.11.2018 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

Я. О. Литвиненко (Суми)

УДК 811.161.2'28:598.2(477.41/42)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ОЗНАК ПТАХІВ У ЛЕКСИЦІ СХІДНОПОЛІСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

Одним із проявів системності лексики є мотиваційні відношення між словами.

Дослідження питань, пов'язаних з мотивацією народних найменувань, дає змогу розв'язати низку проблем у сфері загального мовознавства, серед яких: ономасіологічні особливості номінативного акту, зв'язок формальної структури та внутрішньої форми слова, механізми утворення лексем, специфіка народної етимології й деетимологізації тощо.

Вивчення мотиваційних процесів на матеріалі діалектної лексики є актуальним ще й тому, що воно пов'язане з виявленням особливостей сприйняття, розуміння та номінації об'єктів позамовної дійсності.

Мотивологічний аналіз назв птахів на матеріалі різних слов'янських мов і діалектів здійснили у своїх ґрунтовних працях Л. Булаховський, Я. Закревська, О. Трубачов, Г. Клепікова, Г. Шило, Я. Струтинський, М. Антропов та ін.

Мета нашої статті – вивчити вербалізацію специфічних ознак птахів у східнополіських говірках.

Відомо, що найменування птахів, як і назви інших предметів та явищ позамовної дійсності, мають первинну вмотивованість, проте з часом спрямованість номена на конкретну ознаку реалії може втрачатися, а слово деетимологізуватися [Антропов 1983: 16].

Орнітофонд сучасних східнополіських говірок складається з деетимологізованих (немотивованих) найменувань і таких, що мають прозору внутрішню форму або є напівмотивованими. Деякі лексеми мовці вживають за традицією, без усвідомлення їхньої природи, відтворюючи номени „як словесні знаки з усім комплексом ознак, що притаманні реалії” [Павел 1983: 97]. Більшість таких назв належить

до спільнослов'янського шару лексики (*горо¹бец²*, *др¹изд²*, *жа¹йворонок²*, *во¹лга²*, *ку¹лик²*, *лас¹т'їўка²*, *си¹ниця²*, *чайка¹*, *шпак¹*) або є запозиченнями з неслов'янських мов (*бак¹лан²*, *вал¹дшнеп²*, *ін¹дик²*, *ремез¹*, *фа¹зан²*).

Найменування птахів із затемненою внутрішньою формою неодноразово опинялися в колі уваги вчених, тому у своєму дослідженні надаємо перевагу аналізу мотивованих і напівмотивованих орнітономів.

Загальновідомо, що для кожної тематичної групи лексики (ТГЛ) характерний свій набір мотиваційних ознак (МО), зумовлений, перш за все, набором диференційних ознак (ДО) номінованих реалій. Птахи відрізняються від інших об'єктів фауни звуком і голосом, зовнішністю, запахом, поведінкою, особливостями гніздобудування, специфікою живлення.

Вибір МО як основи номінації також детермінований особливостями пізнавальної діяльності діалектоносіїв, ступенем їх спостережливості, умінням асоціювати предмети позамовної дійсності, розвитком комбінаторних здібностей тощо [Берестнева 2007: 359].

На основі узагальнення МО у свідомості мовців виформовуються вихідні положення, правила, за якими відбувається називання реалій [Блинова 1972: 99] і що їх у лінгвістиці кваліфіковано як принципи номінації.

Шляхом типізації МО орнітономени східнополіського діалекту класифіковано за такими принципами номінації: за звуком і голосом птаха; за зовнішністю; за запахом; за поведінкою; за типовим місцем перебування та особливостями гніздобудування; за об'єктом живлення; за характером добування їжі.

Акустична характеристика є однією з особливих ознак птахів. ДО 'звук' реалізована в лексемах, які передають специфіку звучання птахів і мають звуконаслідувальний характер.

Найменування птахів за звуком і голосом учені традиційно досліджували за словотвірними типами.

Л. Булаховський, наголошуючи на звуконаслідувальному характері багатьох слов'янських орнітономів [Булаховский 1968: 101], виокремлював безпосередні звуконаслідування; опосередковані найменування, утворені від специфічних і неспецифічних дієслів; номени, похідні від вигуків для прикликання птахів; фольклорні звуконаслідування [Булаховский 1978: 190 – 202].

Я. Струтинський поділяв звуконаслідування на проміжні й безпосередні, розрізняючи абсолютні ономатописи та афіксальні утворення [Strutynski 1972: 100 – 102].

М. Гінатулін диференціював назви, утворені на основі мотивами 'голос', на звуконаслідувальні та звукоописові [Гинатулин 1973: 13 – 17].

Г. Богуцька визначила звуконаслідування кількох видів: безпосередні ономатописи; звуконаслідування з додаванням іменникових

похідних суфіксів; назви, утворені від звуконаслідувальних дієслів [Богущька 1979: 68].

М. Антропов розрізняв такі типи звуконаслідувальних найменувань: субстантивовані звуконаслідування; відономатопеїчні лексеми; назви, що передають загальне враження від пташиних звуків; слова, утворені від вокативних вигуків; номени, які є результатом лексикалізації звуконаслідувань, співвідносні з афіксальними іменниками [Антропов 1983: 19 – 20].

Н. Дейниченко виокремлювала звуконаслідувальні орнітоназви: за повним і частковим звучанням птахів; за загальним характером звучання; за подібністю до голосу тварин і до звучання інших предметів; за часом звукової активності [Дейниченко 2005: 110 – 113].

Г. Ягафарова розподілила найменування птахів за такими словотвірними моделями: назви, утворені виключно на основі звуконаслідування; редупльовані звуконаслідувальні номени; орнітолексеми, утворені шляхом афіксації [Ягафарова 2009: 162 – 164].

Н. Курашкіна кваліфікувала звуконаслідувальні назви як фонетичні, що передають голоси птахів безпосередньо, та лексичні, утворені від наявних у мові звуконаслідувальних коренів [Курашкіна 2014: 60].

Ураховуючи запропоновані вченими класифікації словотвірних типів звуконаслідувальних назв птахів та зважаючи на специфіку фактичного матеріалу, ми виокремили чотири моделі реалізації ДО ‘звук’ у східнополіській орнітономінації: безпосередні наслідування, афіксальні утворення, аналітичні назви, семантичні транспозити.

До безпосередніх наслідувань відносимо найменування, утворені від вигуків „без будь-якої проміжної ланки” [Булаховский 1978: 190].

Відомо, що імітація звуків і голосів птахів діалектоносіями не завжди відповідає реальним звукам орнітооб’єктів. Лексикалізуючись, пташині вигуки й похідні від них назви часто зазнають народноетимологічного осмислення. Крім того, мовці по-різному сприймають та інтерпретують той самий крик птаха, що „детермінується складнощами ідентифікації канонічної й неканонічної орфоєпії” [Никончук 1979: 11]; це спричиняє варіативність мотиваційної форми й мотиваційного значення ономатоїв, а також функціонування в межах одного діалекту близьких назв на позначення різних видів птахів [Антропов 1983: 19 – 20].

Виявлено, що діалектоносії лексикалізують звуки птахів у два способи. Найчастіше відбувається притягання вигуків до відомих співзвучних слів. Результатами атракції є такі орнітоназви: *гриц*¹, *зриц*¹ *у*¹ (←*зриц*¹ *у*¹!-*зриц*¹ *у*¹!) ’веретенник великий’; *д’ідус*¹ *у*¹ (←*д’ідус*¹ *у*¹!-*д’ідус*¹ *у*¹!), *федоско* (←*федоско*!-*федоско*!), *чекушка* (←*чекушка*-*чекушка*) ’садова горлиця’; *йула* (←*йул*¹ *і*¹-*йул*¹ *і*¹-*йул*¹ *і*¹-*йула*¹-*йула*¹-*йула*¹)

¹ Див. нижче приклади морфологічного оформлення звуконаслідувальних орнітоназв, утворених від спільної мотиваційної основи.

’лісовий жайворонок’; $k^n i'ga$ (← $k^n i'iga$) ’чайка’; $poxo^1 va\ddot{u}$ (← $poxo^1 va\ddot{u}$) ’пугач’; $xudo^1 tut$ (← $xudo^1 tut$ - $xudo^1 tut$) ’одуд’.

Також у досліджуваному діалекті засвідчено факти неканонічної фонетики, що не можуть бути співвіднесені з наявними в мові словами, але, піддаючись процесу фонологізації та граматикизації, стають елементами системи орнітономів: $put^1 pu^1 d^1 om$ (← $put^1 pu^1 d^1 om$ - $put^1 pu^1 d^1 om$) ’перепілка’; $tele^1 zu^1 z$ (← $tele^1 zu^1 z$ / $tele^1 zu^1 z$ / $bro^1 sa\ddot{i}$ / $san^1 i$ / $be^1 ri$ / $vu^1 z$; пор. із $tele^1 voz$ / $tele^1 voz$ / $ki^1 dai$ / $sa\ddot{n}$ / $be^1 ri$ / voz^2 [Дейниченко 2005: 112]) ’велика синиця’.

Діалектоносії чітко усвідомлюють звуконаслідувальну природу відвигукових найменувань одуда: $vodod$, $^1 vodud$, dod , $^1 odud$, $xuda^1 dod$, $^1 xodud$, $xa\ddot{u}^1 did$ (← $vu^1 d$ - $vu^1 d$, $du^1 du^1$, $xu^1 du^1 du^1$ - $xu^1 du^1 du^1$), водночас внутрішня форма давніх ономотопів $^1 perepel$ (< псл.* $pe\ddot{r}e\ddot{r}e\ddot{l}$ (або * $pe\ddot{r}e\ddot{r}e\ddot{t}$) ← * $pe\ddot{l}$ ($pe\ddot{r}$) [Булаховский 1978: 291; ЕСУМ: 4, 344 – 345]) ’перепілка’ і $^1 tetere\ddot{u}$ (< псл.* $teterv\ddot{z}$ ← * ter) [Булаховский 1978: 291 – 292; ЕСУМ: 5, 562]) ’тетерев’ на сучасному етапі розвитку говірок видається їм затемненою, що призводить до модифікації мотиваційної форми та мотиваційного значення номів ($pe^1 n^1 i\ddot{l}ka$, $pe^1 n^1 li\ddot{c}i\ddot{c}a$, $pe^1 n^1 e\ddot{l}o\ddot{u}ka^3$; $t^1 e\ddot{t}^1 e\ddot{r}uk$).

Окремого коментаря вимагають звуконаслідувальні назви звичайної камінки: $i\ddot{y}al^1 c^1 i\ddot{k}$, $i\ddot{y}am\ddot{c}ik$, $i\ddot{y}an\ddot{c}ik$, $i\ddot{y}an^1 c^1 uk$, $i\ddot{y}en\ddot{c}ik$, $i\ddot{y}on\ddot{c}ik$, $i\ddot{y}o\ddot{c}uk$, – що первинно були безпосередніми наслідуваннями вигуків птаха (← $i\ddot{y}al^1 c^1 i\ddot{k}$ - $c^1 i\ddot{k}$; $i^1 c^1 e\ddot{k}$ - $c^1 e\ddot{k}$ [Марисова: 139]), але в процесі народноетимологічного осмислення мовці почали співвідносити їх з власними назвами, утвореними від основи $i^1 van$ - за допомогою афіксів: $i^1 van\ddot{c}ik$, $i^1 van^1 c^1 uk$, $i^1 van^1 ka$.

Порівняно з безпосередніми ономотопами, група морфологічно оформлених звуконаслідувань представлена більшою кількістю найменувань.

Функціонально активними в досліджуваних говірках є орнітономени, утворені від специфічних видових вигуків суфіксальним способом за допомогою таких формантів: **-ик-(о)**: $z^1 ri\ddot{c}uk$ ’великий веретенник’, ’бекас’, ’біла плиска’, $^1 жи\ddot{d}ik$ ’хатній горобець’, $xu^1 do\ddot{d}ik$ ’одуд’; **-к-(а)**: $pe^1 n^1 i\ddot{l}ka$ ’перепілка’, ’польовий жайворонок’, $pu^1 d^1 na^1 d^1 omka$ ’перепілка’, $^1 c^1 i\ddot{n}ka$ ’маля курки’; **-к-(о)**: $ku^1 uk$ ’крук’, $^1 c^1 e\ddot{c}ik$ ’чечітка’; **-ач-(о)**: $ku^1 um^1 ka\ddot{c}$, $tu^1 um^1 ka\ddot{c}$ ’крук’, $^1 pu^1 ga\ddot{c}$ (- $u\ddot{c}$) ’грак’, ’пугач’, ’хатній сич’; **-ок-(о)**: $vi^1 u^1 rok$, $i\ddot{y}u^1 rok$, $t^1 u^1 rok$ ’в’юрок’, $^1 жи^1 do\ddot{c}$ ’хатній горобець’, $^1 ci^1 rok$ ’чирок, загальна назва’; **-л-(а)**: $ku^1 ku\ddot{l}^1 a$ ’зозуля’; $^1 cu\ddot{n}^1 l^1 a$ ’маля зозулі’, ’маля курки’, ’маля одуда’, ’маля сірої куріпки’; **-ан-(о)**: $^1 ce^1 kan$ ’чекан, заг. н.’; **-ел’-(о)**: $sv^1 i\ddot{r}^1 i\ddot{c}^1 t^1 e\ddot{l}$ ’омелюх’, ’різновид дикої качки’ (→ **-к-(а)**: $svi^1 r^1 i\ddot{c}^1 t^1 i\ddot{l}ka$ ’омелюх’); **-н-(а)**: $ku^1 ku\ddot{n}^1 a$ ’зозуля’; **-ик-(а)**: $ku^1 ku\ddot{u}ka$ ’зозуля’; **-аї’-(о)**: $^1 d\ddot{z}uk^1 l^1 ai$ ’хатній горобець’; **-ник-(о)**:

² Транскрипцію цитованих джерел збережено.

³ Назва ілюструє явище ремотивації, установлення мотиваційного зв’язку демотивованої відвигукової лексеми $pe^1 n^1 e\ddot{l}o\ddot{u}ka$ з дієсловом $sv^1 i\ddot{v}ati$ (рос. $n^1 e\ddot{t}$).

джук^л'аник 'хатній горобець'; **-иц'**(-с): *перепе^ллиц'а* 'перепілка'; **-оўк**(-с): *переп'єлоўка* 'перепілка'; **-от**(-с): *ч'єкот* 'дрізд-чикотень'; **-очок**(-с), **-очек**(-с), **-очик**(-с): *йу^рочок, йу^рочек, йу^рочик* 'в'юрок'; **-т/к**(-с): *ча^лчотка* 'чечітка'; **-ук**(-с): *гри^лц'ук* 'великий веретенник'; **-ун/ец'**(-с): *гри^лц'у^лнец'* 'великий веретенник'; **-ут**(-с): *ку^лгут* 'голуб-синяк', 'півень'; **-ц'**(-а): *ц'ип^лц'а* 'маля курки'; **-чик**(-с): *йурчик* 'в'юрок'.

Назви типу *цип^лл'а, цип^лл'єн'а, цип^лл'онок, ц'ипка, ц'ипц'а* 'маля курки' вчені кваліфікують як подвійні звуконаслідування – за писком малят і за утвореним від нього вигуком для прикликання [Булаховский 1978: 196].

У східнополіських говірках спорадично засвідчено й інші номени, похідні від вигуків для прикликання птахів: *ку^лт'а* (← *ку^лт'-ку^лт'*) 'індикка'; *л'ул'уш^лки* 'індики', *кул'уш^лок* 'індик' (← *л'у-л'у-л'у*); *пу^лєн'а, пу^лка, пу^лонак, тил'єн'атко* (← *пу^л'-пу^л'*) 'маля курки'.

Науковці зауважують, що звуконаслідування не завжди буває настільки індивідуалізоване, щоб за його допомогою мовці чітко диференціювали види птахів, і тому для абсолютно різних порід функціонують назви, утворені від більш чи менш близьких мотиваційних основ [Гура 1997: 530]. Це ілюструють лексеми, похідні від вигуків *кра-, кро-*: *кр'ак* 'крижень', 'річковий крячок'; *к^р'аква* 'крижень'; *к^рачка* 'крижень', 'річковий крячок'; *кр'а^лчок* 'крижень', 'різновид дикої качки', 'чирок, заг. н.', 'річковий крячок', 'різновид кулика'; *к^рохал* 'малий крохаль', 'середній крохаль'.

Продуктивною базою для утворення орнітономенів також є дієслова звучання, які реалізують значення 'видавати певні звуки', співвідносяться зі звуконаслідувальними словами [Городенська 1983: 105] і позначають різні типи звуків птахів.

Деякі лексеми походять від специфічних дієслів, що передають видові вокалізації птахів: *йур'чит'* → *йуркало* 'золотиста бджолоїдка'; *к'вокайє, к'вокче* → *квок'туха, к'вочка, квак'тушка* 'курка, що висиджує та водить курчат'; *кл'єкоче* → *кл'єкотен'* 'білий лелека'; *пу^лгикайє, пу^лгайє, пу^лгайє* → *пу^лгало, пу^лгай'* 'пугач'; *скре^лкоче* → *скреко'туха* 'сорока'; *тур'чит'* → *турлишка, тур'кун, турку'нец'* 'звичайна горлиця'; *тур'чак* 'різновид дятла'; *у^лзукайє* → *у^лзукало* 'садова горлиця'; *укур'зукайє* → *укур'зукалка* 'кільчаста горлиця'; *чокайє* → *чокаўка* 'птах із характерним звуком'.

У деяких найменуваннях звуки птахів реалізовано описово, через семантику дієслівних коренів [Богущая 1985: 14]. Основою для утворення орнітоназв стають дієслова із загальним значенням, які передають голосові (свист, пісня, трель) і неголосові сигнали птахів (звуки при здобуванні їжі, при польоті тощо): *бур'коче* → *бур'кун* 'голуб-синяк'; *бу^лхкайє* → *бу^лхкало* 'бугай'; *бу^лцайє* → *бу^лцел* 'бугай'; *гу^лде* → *гу^лдок* 'бугай'; *гу^лкайє* → *гук* 'бугай'; *гур'ч'ит'* → *гур'рак* 'припутень'; *даў'б'є* (здобуваючи їжу) → *дал'баин'ік* 'великий строкатий дятел'; *де^лре, дер'чит'* → *дер'кач, дер'кун, драч* 'деркач'; *дуд'н'ити* ('видавати рівні,

протяжні звуки, схожі на гул' [СУМ: 2, 432]) → ду¹дак 'дрофа'; з'ур¹чати ('щебетливо гомоніти, співати' [СУМ: 2, 268]) → зи¹зиркот 'терновий сорокопуд'; к¹ликати ('гукати, волати' [СУМ: 4, 181]) – кл'і¹кун 'лебідь-кликун'; п'іш¹чит' → п'іс¹кул'ка 'мала білолоба гуска', п'іс¹кун 'зяблик', 'костогриз', 'різновид дикої качки з характерним звуком', п'іш¹чуха 'різновид дикого птаха, що пищить'; р¹ч'іт' → рик 'бугай'; св¹стит', с¹вище → св¹стун, св¹сту¹нец', св¹сту¹нок 'чирок-свистунок', св¹шич 'свищ'; сп'і¹вайє → п'і¹вен', п'і¹тух 'півень', п'і¹вач 'фазан'; торох¹тит' → торох¹тун 'турухтан'; тр'іш¹:іт' → тр'іску¹нец', тр'іску¹нок 'чирок-тріскунок', треш¹чотка 'сойка'; цв'і¹рчит' → цв'і¹ркун 'хатній горобець'; ц'і¹вкайє → ц'і¹вачка 'дрібний птах, заг. н.', ц'і¹ве¹н'а 'маля сільської ластівки', 'маля крука'; ш':е¹бече → ш':е¹бе¹тушечка 'сільська ластівка'; шш¹нит' → шш¹пун 'лебідь-шипун'.

Поєднанням відвигукових і віддієслівних лексем утворено низку аналітичних назв, звуконаслідувальну природу яких мовці чітко усвідомлюють: чи¹рок-клакату¹нок 'різновид чирка', чи¹рок-п'іску¹нок, чи¹рок-свисту¹нец', чи¹рок-свисту¹нок 'чирок-свистунок'. Перший із компонентів цих сполучень виконує функцію родового номена, а другий указує на видову характеристику. Водночас зафіксовано й такі складні найменування, у яких родові номени (л¹еб'ід', дрозд) зазнали процесу деетимологізації й діалектоносії не усвідомлюють їх як звуконаслідувальні: л¹еб'ід'-кли¹кун 'лебідь-кликун', л¹еб'ід'-шш¹пун 'лебідь-шипун', дрозд п'і¹уш':і, дрозд сп'і¹вучий 'співочий дрізд'. Подібні назви потрапили в узус діалектоносіїв через книжне посередництво й функціонують переважно в мовленні мисливців, рибалок і лісників.

Окрему групу звуконаслідувальних номенів становлять семантичні транспозити. Суть транспозиційних відношень полягає в переході лексем з однієї ТГЛ (ЛСГ) до іншої, тобто назви з одного об'єкта позначення переносять на інший за подібністю, суміжністю чи функцією [Гриценко 1984: 119 – 120, 139 – 140].

Установлено, що до складу орнітолексики входять метафоричні найменування, утворені за подібністю звуків птахів до звуків тварин, до звучання предметів, а також на основі суб'єктивних вражень діалектоносіїв від звуків птахів.

На основі подібності за звуком здійснено перенесення назв великої свійської рогатої худоби (бик, бугай, віл) на бугая, *Botaurus stellaris* L.: бик, бу¹гаї, бу¹гаїєц', бу¹гаїок, бу¹гаїчик, вол, во¹лик. Асоціація з голосом тварини цілком обґрунтована, оскільки характерною особливістю птаха є своєрідні звуки, що нагадують ревіння бугая.

Вирізняється з-поміж інших представників орнітофауни бекас, звуки якого, за твердженням інформантів, схожі на бекання вівці або кози (ба¹ран, бара¹нец', ба¹ранчик, ку¹злик).

Метафоричні номени засновані на асоціативному мисленні, яке відображає реальний взаємозв'язок явищ і предметів навколишнього світу [Ягафарова 2010: 174]. Часто зіставлявані об'єкти належать

до віддалених сегментів позамовної дійсності [Гриценко 1984: 139]. Такий асоціативний зв'язок виявлено між птахами й артефактами, наприклад, орнітономен *звон¹ок* утворено на основі подібності звуків звичайної камінки до ударного сигнального підвісного інструмента [СУМ: 2, 264]; за подібністю звуків деркача до скрипу металу (металевого дроту) виникла назва *дрот¹'аник*.

Базою для утворення найменувань птахів стають і лексеми інших ТГЛ. Зафіксовано метафоричну назву, що характеризує акустичні якості великого строкатого дятла й реалізує транспозиційні відношення за моделлю: птах ← професія людини: *музикант¹* (пор. з експресивною назвою східного соловейка *с'н'івак¹* та з порівнянням, що функціонує на позначення звуків іволги: *йак¹зик'іна сп'івайє*).

Сприйняття звуків навколишнього середовища через призму наївної картини світу відрізняється від реальних звуків птахів, одним із проявів такої тенденції в діалектній номінації є функціонування фольклорних звуконаслідувань. Такі назви часто стають джерелом різних легенд, повір'їв, міфів [Гинатулин 1973: 16]. У східнополіських говірках зафіксовано два такі найменування та повір'я, пов'язані з ними: *похо¹ваї* (крик пугача передвіщає смерть людини); *худотут¹* (звуки одуда є знаком того, що станеться якеś нещастя).

Отже, вокалізація – це важлива характеристика орнітофауни, а 'звук' – продуктивна МО в утворенні назв птахів.

У досліджуваному діалекті виявлено власне звуконаслідувальні орнітономени та найменування, що вказують на звуки.

Зафіксовані назви неоднакові за способом творення. Серед них розрізняємо ті, що утворені шляхом безпосередньої імітації звуків (*федоско¹, пуптуд'ом¹*), афіксальні відвігукові утворення (*йурок¹, ку¹гут¹*), віддієслівні лексеми (*чокаїка¹, свистун¹*), аналітичні назви (*чи¹рок-свистун¹ок, дрозд сп'івучий¹*) та семантичні транспозити (*бу¹гаї, звон¹ок*).

Спорадично засвідчено орнітономени, похідні від вигуків для прикликання птахів (*кут'а, пуле'н'а*), і фольклорні звуконаслідування, для яких характерна національно-культурна специфіка (*похо¹ваї, худотут¹*).

Перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному вивченні семантичних груп орнітоназв, що реалізують інші ДО птахів (колір оперення, особливість певної частини тіла, характер живлення тощо).

Використані джерела та їх умовні скорочення

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. – К. : Наук. думка, 1982 – 2012. – Т. 1 – 6; **Марисова** – Марисова І. В. Птахи України : польовий визначник / І. В. Марисова, В. С. Талпош. – К. : Вища шк., 1984. – 184 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Література

Антропов 1983 – Антропов Н. П. Названия птиц в белорусском языке на общеславянском фоне : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание” / Н. П. Антропов. – М., 1983. – 21 с.; **Берестнева 2007** – Берестнева А. В. Языковые тенденции в выборе мотивирующих признаков в процессе номинации экзотических растений (на материале фитонимов русского и английского языков) / А. В. Берестнева // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена : аспирантские тетради : науч. журн. – 2007. – № 16. – С. 357 – 359; **Блинова 1972** – Блинова О. Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии / О. Блинова // Вопросы изучения лексики русских народных говоров. – Л. : Наука, 1972. – С. 92 – 104; **Богуцька 1979** – Богуцька Г. І. Розповідають назви птахів / Г. І. Богуцька // Культура слова : респ. міжвідом. зб. – Вип. 16. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 66 – 70; **Богуцкая 1985** – Богуцкая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 „Украинский язык” / А. И. Богуцкая. – Ужгород, 1985. – 25 с.; **Булаховский 1968** – Булаховский Л. А. Морфологическая проблематика русских наименований птиц / Л. А. Булаховский // Вопр. языкознания. – 1968. – № 4. – С. 100 – 106; **Булаховский 1978** – Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Избр. тр. : в 5 т. – Т.3. – К., 1978. – С. 189 – 299; **Гинатулин 1973** – Гинатулин М. М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц) : автореф. дис. На соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание” / М. М. Гинатулин. – Алма-ата, 1973. – 27 с.; **Городенська 1983** – Городенська К. Г. Реалізація семантичного потенціалу дієслів у синтаксичних дериватах / К. Г. Городенська // Словотвірна семантика східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 102 – 113; **Гриценко 1984** – Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 228 с.; **Гура 1997** – Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М.: Индрик, 1997. – 912 с.; **Дейниченко 2005** – Дейниченко Н. П. Звуконаслідувальні орнітоніми східнополіського говору / Н. П. Дейниченко // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти : матеріали доп. Міжнар. наук. конф. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С.108 – 114; **Курашкина** – Курашкина Н. А. Специфика отображения вокализаций птиц звукоподражательными орнитонимами / Н. А. Курашкина // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2014. – № 16. Филология. Искусствоведение. Вып. 91. – С. 59 – 65; **Никончук 1979** – Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) / М. В. Никончук. – К. : Наук. думка, 1979. – 314 с.; **Павел** – Павел В. К. Лексическая номинация : на материале молдавских народных говоров / В. К. Павел. –

Кишинев : Штиинца, 1983. – 232 с.; **Ягафарова 2009** – Ягафарова Г. Н. Звукоподражания в башкирских орнитонимах / Г. Н. Ягафарова // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2010. – № 13. Филология. Искусствоведение. Вып. 31. – С. 160 – 164; **Ягафарова 2010** – Ягафарова Г. Н. Основные ономазиологические понятия / Г. Н. Ягафарова // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2010. – № 13. Филология. Искусствоведение. Вып. 43. – С. 172 – 177; **Strutynski** – Strutynski J. Polskie nazwy ptakow krajowych / J. Strutynski. – Wroclaw – Warszawa – Krakow – Gdansk : Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1972. – 212 s.

Литвиненко Я. О. Вербалізація диференційних ознак птахів у лексиці східнополіського діалекту

У статті досліджено найменування птахів із прозорою внутрішньою формою, особливу увагу зацентовано на детермінованості вибору мовцями основ номінації.

Визначено типові для орнітономіації мотивеми, які зумовлені набором специфічних ознак птахів, пов'язаних з їхнім звуком і голосом, зовнішністю, запахом, поведінкою, типовим місцем перебування та особливостями гніздобудування, специфікою живлення.

Вибір ДО птаха як основи номінації залежить від ролі об'єкта в повсякденній практиці й культурі діалектоносіїв, від особливостей їхньої пізнавальної діяльності та спостережливості, уміння асоціювати предмети позамовної дійсності тощо.

Увагу зосереджено на вербалізації специфічної ознаки птахів 'звук'. На матеріалі орнітономіації східнополіського діалекту виокремлено чотири моделі реалізації цієї ДО. Лексеми можуть утворюватися шляхом безпосередньої імітації звуків птахів, інші є афіксальними найменуваннями та аналітичними назвами. Виявлено семантичні транспозити, утворені за подібністю звуків птахів до звуків тварин, звучання предметів, а також на основі суб'єктивних вражень діалектоносіїв.

Ключові слова: орнітолексика, мотиваційний аналіз, диференційна ознака, мотивема, принцип номінації.

Литвиненко Я. А. Вербализация дифференциальных признаков птиц в лексике восточнополесского диалекта

В статье исследованы наименования птиц с прозрачной внутренней формой, особое внимание уделено детерминированности выбора основ номинации носителями языка.

Определены типичные для орнитонимации мотивемы, которые предопределены набором специфических признаков птиц и связаны с их звуком и голосом, внешностью, запахом, поведением, типичным местом пребывания и особенностями построения гнезд, спецификой питания.

Выбор ДП птицы как основы номинации зависит от роли объекта в повседневной практике и культуре диалектоносителей, от особенностей

их познавательной деятельности и наблюдательности, умения ассоциировать предметы внеязыковой действительности и т.д.

Внимание сосредоточено на вербализации специфического признака птиц 'звук'. На материале орнитономинации восточнополесского диалекта выделены четыре модели реализации этого ДП. Часть лексем образована путем непосредственной имитации звуков птиц, часть – с помощью аффиксов от междометий, другие являются аналитическими названиями. Обнаружен ряд семантических транспозитив, которые образованы по подобию звуков птиц и звуков животных, звучания предметов, а также на основе субъективных впечатлений диалектоносителей.

Ключевые слова: орнитолексика, мотивационный анализ, дифференциальный признак, мотивема, принцип номинации.

Y. Lytvynenko. Verbalization of Birds Differential Features in Eastern Polysia Dialect Lexis

The article clarifies that names with clear internal form and the names which were deetymologised included into lexis thematic group called „Birds names”. The majority of unmotivated lexical units belong to common Slavic ornithofund. L. Bulakhovskyi, Y. Zakrevs'ka, Y. Strutyns'kyi, M. Antropov and others studied such names. Motivated and semi-motivated birds names studies are described in this work, paying special attention to determination of naming basis choice, made by the speakers.

Having conducted the analysis typical for ornithonomination motivational units which are determined by the set of specific birds features, connected with their voice and sound, appearance, odor, behavior, typical location, nesting and feeding peculiarities were specified.

The choice of bird distinctive feature as the basis of naming depends on its role in the speaker's everyday life and culture, his cognitive activity and the ability to observe, associate things of extra-linguistic reality, etc.

Great deal of attention is focused on the verbalization of a specific feature of birds 'sound'. Sound and voice ornithonames are traditionally studied based on word forming types. Based on ornithonaming of Eastern Polysia dialect 4 models of DS 'sound' were distinguished. Part of the lexical unit is formed by direct birds sounds imitation, others are formed by affixal postexclamational formations and analytical names. A number of semantic transposites, which were formed based on birds sounds to animals sounds similarity, different things sounds as well as based on dialect speakers subjective impressions were found out.

Lexical units, exclamation derivatives used for birds calling and folk sounds imitations were recorded.

Key words: ornitholexics, motivational analysis, differential characteristic, motive, naming principle.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2018 р.

Прийнято до друку 5.11.2018 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Лєснава В. В.